

Hoed jættestuen

Vilfred Friborg Hansen

Den flotte Hoed jættestue, der ligger en anelse nordøst for Balle by og lidt nord for Hoed å, blev fredet allerede i 1887. Den blev restaureret i 2025 - 2026.

Jættestuen fremtræder efter restaureringen som en 3½ m høj gravhøj med et imponerende gravkammer, som det efter restaureringen er muligt at komme ind i. Det er Djurslands eneste helt intakte gravkammer i en høj.

Der er adgang ad en trampesti fra Ballevej.

Fredningen 1887

Nationalmuseet besøgte højen første gang i 1886. Jættestuen blev dengang omtalt som en gravhøj med et gravkammer, og det var naturligt nok det flotte gravkammer, der vakte den største interesse. Museets folk skriver:

”Det mærkeligste og smukkeste er det Kammer, der findes dybt inde i Højen dækket med en stor Overligger og med flere Fod Fyld. Gangen, der vender mod Øst, er dækket af 2 Overligger og et tykt Jordlag... Alle Mellemrummene ere tættede med flade Flækker... Højt oppe paa Højens Østside sees Overliggeren at træde frem, og det lader til, at den er temmelig tyk”.

På grundlag af undersøgelserne i 1886 blev højen med gravkammeret fredet året efter.

Senere undersøgelser

I 1980 besøgte Skov- og Naturstyrelsen højen, og lige som Nationalmuseet blev folkene fra styrelsen betaget af gravkammeret. Styrelsen skriver:

”Indgangen bør tømmes for jord, p.t. er åbningen 40 x 50 cm. Adgang bør købes... Man kan kravle (mave sig) ind i det jorrdækkede kammer. Alle tiders ekskursionsmål”.

2012 var det praktiske tilsyn af fortidsminder i vores område overgået til Moesgaard Museum, der skriver: ”Kammeret formodes at være i orden, men kan ikke tilses pga. den smalle gang. Bevokset med to store egetræer og lidt krat”. Gangen er altså blevet utilgængelig siden 1980... (eller arkæologerne mindre adrætte eller dristige?!).

Få år senere blev adgangen til kammeret afspærret pga nedstyrtningsfare. En sten var væltet ned i indgangen, og ræve og grævlinge havde gravet i højen og kammeret. Rødderne af to store – og flotte! – egetræer gik gennem højen.

Hoed jættestue før restaureringen. Fra Danske Fortidsminder.

Restaureringen

I 2025 kom restaureringen af højen på finansloven med en bevilling på 1,6 mill. kr., der dog også skulle dække restaureringen af Bjødstrup-dyssen, der blev udført nogenlunde samtidig (se særskilt artikel om Bjødstrup-dyssen).

Derefter tog arkæologerne, under ledelse af Slots- og Kulturstyrelsen, fat på restaureringen. Fra Museum Østjylland deltog arkæolog og museumsinspektør Jakob Westermann. Gravkammeret og adgangen dertil blev ryddet for nedskredet sten og jord, og rødderne fra det ene egetræ blev fjernet og begge træer blev fældet. Hulrum efter grævlinge og ræve blev fyldt ud og højen stabiliseret, så der ikke mere var fare for sammenskrivning.

Højen måler 15 x 12 m og er 3½ m høj. Indgangen til gravkammeret er to meter lang og bæres af to bæresten i hver side og to dæksten oven over. Åbningen er 40 x 50 cm, så efter restaureringen kan man fint kravle igennem. Selve gravkammeret er femkantet og dets ca. ti tons tunge dæksten holdes oppe af fem bæresten. Der er "tørmur", d.v.s. stabler af flade sandsten, sat ind i hullerne mellem bærestenene for at holde gravkammeret tørt. Hvis du vover dig derind, så husk at medbringe en lommelygte – der er faktisk mørkt som i graven derinde...

Gravkamre i jættestuer har altid indgangen orienteret mod øst eller sydøst. Det gælder også Hoed jættestuen, hvor indgangen vender mod sydøst. Arkæologerne er ikke helt enige om årsagen. Nogle mener, det har at gøre med månens stilling, idet månen blev forbundet med døden, og placeringen skulle gøre, at fuldmånen kan skinne direkte ind i gravkammeret i

sommerhalvåret. Nogle forskere har forbundet dette med astrologi og mener at kunne påvise, at indgangen er orienteret efter fuldmånens opgang ved måneformørkelser eller efter den første fuldmåne efter forårsjævndøgn.

Andre arkæologer har en forklaring, der lyder simplere, men jo dermed ikke nødvendigvis er mindre sandsynlig. De mener, at indgangen er orienteret efter solen. Stenalderbønderne ville have indgangen til at vende derhen, hvor solen står op. Solopgangen, lyset, symboliserer måske en ny begyndelse, hvor lyset trænger ind i dødsriget (gravkammeret), og skaber en overgang fra død til nyt lys eller liv. I Hoed jættestuen vil solen skinne direkte ind i gangen til kammeret ved efterårsjævndøgn, så her taler meget for sol-tolkningen.

Jættestuens historie

Der har været randsten omkring højen, men de fleste er i dag forsvundet eller er skjult under højens fyld. Georadar har afsløret, at højen har været omgivet af 26 randsten i en cirkel med 13 m i diameter. Efter restaureringen ses enkelte store flotte randsten lige omkring indgangen til gravkammeret, hvor de danner en flot facade. Det var her, offerritualerne fandt sted under begravelserne.

De tidligere stendysser var oftest kun dækket af jord op til gravkammerets dæksten, måske var dysserne endda i nogle tilfælde helt udækkede, som nogle arkæologer mener, at det har været tilfældet med Poskær Stenhus på Mols. Jættestuernes gravkamre har derimod været helt dækket af en jordhøj, som det sandsynligvis også har været tilfældet i Hoed. Jordhøjen blev så at sige en del af gravmindet.

Undervejs i arbejdet blev arkæologerne klogere på højens historie. Gravkammeret blev oprindeligt antaget for at være en del af en rund stendysse. Dysserne i Danmark blev bygget fra omkring år 3500 f. Kr., d. v. s. 500 år efter landbrugets indførelse omkring år 4000 f. Kr.

Kammeret er dog så stort, 1,8 X 2 m og 1,7 m højt, at det nok har været benyttet til fællesbegravelser, og dermed er der tale om en såkaldt jættestue. Især højden på 1,7 m, der gør at mange vil kunne stå opret i kammeret, er imponerende – men i øvrigt ikke usædvanlig i forbindelse med netop jættestuer.

Jættestuerne er kulminationen på dyssebyggeriet, og de stammer fra omkring 3300 / 3200 f. Kr. Baggrunden for navnet jættestue er, at den senere folketro har opfattet anlæggene som boliger for og bygget af jætter, altså kæmper - for hvem skulle ellers have kunnet flytte de store sten? Det er i øvrigt også i dag en gåde, hvordan det er sket. Bedste bud er stadigvæk det, som den arkæologi-interesserede konge Frederik 7. gav i 1850'erne i forbindelse med udgravninger af dysser i Asserbo-området, nemlig at stenene er blevet rullet på plads på tømmerstokke, dækstenene op ad en midlertidig jordrampe.

Med definitionen som jættestue følger også en formodning om, at gravkammeret er et par hundrede år yngre end tidligere antaget. Som jættestue hører Hoed jættestuen dog til de mindre af slagsen. Kan den måske høre til tiden for overgang fra dysser til jættestuer? Eller

afspejler størrelsen blot et mindre landsbysamfund omkring den? Til sammenligning måler gravkammeret i den store jættestue ved Tustrup i Norddjurs 3 x 10 m, og gangen dertil er seks meter lang.

Arbejdet med restaureringen viste, at man i Hoed senere, formodentlig i bronzealderen, har ændret højens form, så der nærmest blev bygget en gravhøj oven over jættestuen. Deraf formen i dag som en gravhøj med en jættestue inden i.

I brug i tusind år

Fund af lerkarskår m. m. fra offerritualer foran højen viser, at Hoed jættestuen har været i brug i omkring tusinde år. Der er lerkarskår ikke alene fra bondestenalderens tragt bægerkultur (ophører omkr. 2800 f. Kr.), men også fra senere kulturer. Der blev også fundet en flint pilespids – flintredskaber afløste i løbet af 2000-tallet lerkarrene som de mest almindelige offergaver. Oftringerne fandt som tidligere nævnt sted foran indgangen til gravkammeret i forbindelse med ritualer ved begravelserne. Også ved Hoed jættestuen er offergaverne fundet foran indgangen.

Det har været almindeligt, at man - selv om byggeriet af dysser og jættestuer ophørte i perioden ca. 3200 – 3100 f. Kr. - har fortsat begravelserne i dem, ved siden af nye gravformer med stendyngegrave og fra ca. 2800 f. Kr. lave gravhøje med enkeltgrave. De store gravhøje som Trehøje m. fl. er derimod endnu senere, fra bronzealderen (1800 – 500 f. Kr.).

Lige som senere gravhøjene har også dysser og jættestuer ud over at være begravelsespladser fungeret som samlingssteder og markering af territoriet for befolkningen omkring dem.

Det er ganske tankevækkende, at jættestuerne blev bygget over måske kun tre – fire generationer. Der er bevaret ca. 700 jættestuer, men det anslås, at der oprindeligt har været omkring 4.000. De resterende er blevet benyttet til især vejbyggeri. Samlet set for dysser og jættestuer regner man med, at der blev bygget ca. 25.000 i de tre – fire århundreder, byggeriet stod på. Af dem er kun ca. 10% bevaret.

Beliggenheden

Hoed å, som ligger ganske tæt ved højen, ca. 100 m mod sydvest, var i stenalderen en fem km lang og smal fjordarm, der strakte sig fra Kattegat hertil. Da Stenalderhavet stod højest, o. 5000 f. Kr., lå vandoverfladen på Djursland ca. syv meter højere end i dag. Landhævning og dræning har siden sænket vandstanden. Højen med jættestuen ligger i dag ca. 12 meter over havets overflade. Da den blev opført, har den ligget tættere på vandkanten, på den frugtbare eng ned til Hoed-fjorden, og måske kun ligget 8 - 9 meter over vandoverfladen. Det tilhørende landsbysamfund har været omgivet af tæt skov af eg, lind og elm, og bønderne har drevet svedjebrug, d. v. s. at de har brændt dele af skoven af for at skaffe ny agerjord, når den gamle var udtæret.

Hoed jættestuens lave beliggenhed er ganske normal. Dysser og jættestuer blev oftest placeret lavt i landskabet, evt. i læ af en bakkekam, oftest i læ for vestenvinden – modsat de

senere bronzealder-gravhøje, der blev placeret højt i landskabet, jf. Trehøje på Mols og Store Baunehøj ved Rønne. Ved Hoed jættestuen stiger landskabet svagt mod nordvest og nord.

Som jættestue hører Hoed jættestuen som nævnt til de mindre. Før arkæologerne nåede til den konklusion, at der er tale om en jættestue, blev Hoed jættestuen opfattet som en runddysse og omtalt som Balle dyssen. Faktisk ligger den tættere på Balle end Hoed, men til gengæld på jord under Hoed ejerlav (om end på den yderste vestlige spids) og meget tæt på Hoed å, der er den gamle sognegrænse og nu desuden grænse mellem de to Djurslands-kommuner. Balle og Hoed byer er i dag vokset sammen, men Balle ligger i Syddjurs kommune og Hoed i Norddjurs.

Den restaurerede jættestue indvies 18. april 2026 af formanden for Norddjurs Kultur-, Fritids- og Landdistriktsudvalg Karoline Bergkvist Søgaard (S). Snoren blev behørigt ”klippet” med en flintekniv fra stenalderen. Jættestuen ligger ganske få meter nord for Hoed å, der danner grænse mellem Norddjurs og Syddjurs kommuner. Foto VFH.

Jættestuens indgang efter restaureringen. De to store sten i forgrunden er efterladt af oldtidens bønder i forbindelse med en ombygning af jættestuen. Stenen til venstre er en væltet hjørnesteen fra gangens ydre hjørne, mens stenen til højre er den manglende dæksten til gangen. Foto VFH maj 2026.

Litteratur:

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid I. Stenalder 13.000 – 2.000 f. Kr. (afsnit om jættestuerne s. 366 – 377), Kbh. 2001.

Artiklen er skrevet i april 2026, lige efter restaureringen.